

بلوچی گیدی کسہ "چاکر چارچم": یک چشمانکی دانشته

پروفیسر ڈاکٹر عبدالحلیم صادق

ڈائریکٹر بلوچستان اسٹڈی سینٹر، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

ڈاکٹر منظور بلوچ

لیکچرار، شعبہ براہوئی، جامعہ بلوچستان، کوئٹہ

میر بلوچ خان

لیکچرار بلوچی، گورنمنٹ ڈگری کالج، گوادر

Abstract

The research work on Balochi folk stories have been started from the establishment of the Balochi academy Quetta. The Balochi academy compiled a series of books on Balochi folk stories by different compilers and researchers e.g. Mir Aqil Khan Mengal, Mir Mehmood Khan Marri, and Malik Muhammad Panah etc.

Similarly, a project has been started by the Department of Balochi; University of Balochistan Quetta to compile the Balochi Folk stories and three books were compiled by Dr.Saboor Baloch, Rahim Bakhsh Mehr, and A.R.Dad.

This paper focuses on the critical study of the Balochi folk story "Chakar-e-Char Cham" and studied that what can a reader observe and learnt lesson from this story.

گچمین لبز: پولیٹیکل آفیسر، کھوڑ، ردء بند، نوبت، باریک، دودمان، حیل کنگ، رمانینگ، چنگ ء نز آرگ

واجه لانگ ورتھ ڈیمزء بلوچی گیدی کسہانی ردء بند داتگیں کتاب "A TEXT BOOK OF

BALOCHI LANGUAGE" سئے بہرانی تہادومی بہرء باز مزن ارزشت ویک بوتگ۔

”گیدی کسہان ءچہ نچاں پیش ڈیرہ غازی خان ءنا میستگس یک انگریز پولیٹیکل آفیسر واجہ لانگ

ورتھ ڈیمزء ماں رومن کھوڑء سن 1907 ءء نوشتہ کرتگ۔ پدانوک تریں دورء نوبت ءملک محمد

پناہء بلوچی اکیڈمی کونئہ ءحاضر اہے کتاب بلوچی ءستیں کھوڑء تہا بدل کرت۔ نوں اے کتاب

بلوچی گیدی کسہانی اولی ءنکی کتاب زانگ ءلیگ بیت“۔ (بلوچ، 2007)

گیدی کسہانی تاں اے وہداں 9 ٹوہیں کتاب چہ بلوچی اکیڈمی کونئہ ءنیمگا وہد ءسراشنگ ءتالان

ٹوتگ انت۔ اے گیدی کسہ پیر ءکماشانی سینگانی اندر ءنقش ءآزبر بوتگ انت۔ بازیں وہد ءنوبت گوزگ ءپد

ندکار ءوانندگ ءزانندگاں ایشان ءنبشتہ کرتگ ءکتانی درو شم ءدیما شہارگ ءجہد وکوششت کرتگ۔ (بلوچ،

2007)

چہ ایشی ءپد جامعہ بلوچستان کونئہ ءشعبہ بلوچی ءہائیر ایجوکیشن کمیشن اسلام آباد ءنیمگا گیدی کسہانی

دو کتاب چاپ ءشنگ کرنگنت۔ ”قصہ ہلا س نہ بیت“ ءردء بند دیوک شعبہ بلوچی ءاستاد اے آرداد انت۔

وہدیکہ ہے درگت ءدومی کتاب ”گوہر قیمتی“ انت کہ ایشی ءردء بند کار شعبہ بلوچی ءاستاد رحیم بخش مہر انت۔

دوئیں کتاب سال 2012 ءء چاپ ءشنگ کنگ بوتگ انت۔ وہدیکہ بلوچی اکیڈمی کونئہ ءسال 2015 ءبنداتی

مایانی تہاوتی ریدگان ءبر جاہ داراں ءگیدی کسہانی یک بے کسا سیں مزنیں کتاب ء”بادشاہ حد اوندوت

آت“ ءنام ءشنگ ءتالان کرتگ، ایشی ءردء بند دیوک واجہ ”شے رگام“ انت کہ واجہ وتی در شاندا ب ء

اپروچ ءسوب ءماں بلوچی لبز انکی دنیا ءسک نامدار انت۔

اگاں کہ بلوچی گیدی کسہانی اے لبز انکی مڈی ادارتی سندء شنگ ۽ تالان کنگ بوتگ انت، بلئے ایشانی تہاکسہ ۽ را "فوک لور" ۽ میاں مستمانی معیار ۽ رد اگیشنگ نہ بوتگ۔ چہ ایشی ۽ ابید اے رد ۽ بند دیوک مزن وانند کار ۽ زانند گیس ۽ لبز انکی دنیا ۽ باز نامدار انت، بلئے ایشانی تہاکسہ گیدی کسہانی تک ۽ گوں جوانی ۽ زانند کار نہ انت۔ اے ذراہیں کتابانی تہا اے کسہانی سیادی است انت؟ کجام کسہ ۽ چے کجام ویل یا واقعہ کسہ گوشوکانی ردی ۽ چے ہوار کنگ بوتگ؟ ایشی ۽ ہوار دگہ بازیں نکتہ ۽ نگپانی سراگوں سرجی ۽ پیٹ ۽ پول ۽ گزراست انت۔ البت ایشانی تہا یک کسہ ۽ واقعات کیں اختلاف ۽ ابید جتائیں رنگ درو شم ۽ داریت۔ اے کسہ زیات "چاکر چارچم" چارچم دارو کیں چاکر ۽ نام ۽ سک نامدار انت ۽ بازیں کتابانی تہا اے کسہ است انت۔ اے کسہ ۽ ارزشت ماں بلوچ چاکر ۽ ایش انت کہ کسہ ہمک چاکر ۽ زہرگانی تہا نامدار انت۔ کسہ ۽ اندر ۽ "چاکر چارچم" یک انچیں کارستے کہ کھول ۽ رایک جن ۽ ۽ ترس دیم پہ دیم انت۔ اگاں کہ جن باز طاقت ۽ جوہر دارو کیں مہلونک ۽ بلئے "چاکر چارچم" ایشی ۽ ہلاس کنگ ۽ پرورش دیگ ۽ سوب مند جوڑ بیت۔

یک کھولے ۽ ہپت زہگ ودی بنت، بلئے جنک زہگ ۽ ودی نہ بیت۔ کھول ۽ زالبول جنکیں زہگ ۽ کمی یا نیستی ۽ سک مارایت۔ آشیراں وہدیکہ گندیت ۽ لوٹ کنت کہ ارمان آئی ۽ شیر درد شمیم جنکے ودی بوتین۔ اناگت ۽ یک روچے یک نوک ودی بوتگیں زہگے گوانزگ ۽ تہا گندگ بیت۔ ایشی ۽ دراہیں کھول وتی لیکیت بلئے ہمے لوگ ۽ دراہیں پس، مال ۽ ایندگہ مال ۽ مڈی کمتر بواں بنت۔ نوں کھول ۽ مردمان ۽ پریشانی بیت کہ اے نقص ۽ تاوان ۽ سوب درگیجگ ۽ شوہازگ بہ بیت۔ یک روچے یک ۽ چکے گندیت کہ یک مردے شپ ۽ ہنگام ۽ پادکیت، مال، مڈی ۽ دان ۽ برنجاں نوش کنت۔ ہمے چک سہب ۽ مہلہ کھول ۽ دراہیں مردماں ۽ چہ اے راز ۽ معلومدار کنت۔

بلئے کھول ء مردماں ء اے گپ باور نہ کنت۔ گڑا اے بچک چہ کھول ءوتا جتا کنت۔ اے نیمگ
 ء جن یا جاتوگ کھول ء مال، مڈی ءدان ءبر نجاں ہلا س کنگا پد کھول ء مردماں چیر چیر وکائی ء ہم وراں کنت۔
 گڈی ء ہے انتظار ء بیت کہ کجام یک روچے ء ”چاکر چارچم ء“ ہم بہ وارت۔ وہدیکہ چاکر وتی مردمانی احوال
 پُرسی ءواتر بیت تہ جاتوگ آئی ء زند ء گوں بیت پد ایک مز نیں جنگ ء چوپے ء پد ”چاکر چارچم“ جاتوگ ء
 جنگ ء گنگ ء سوب مند بیت۔ (مری، 1971)

ہے گیدی کہ گیدی کہسانی ہیتمی کتاب ء تہا ”چاکر چارچم“ ء سر حال ءچوش نبشتہ انت۔
 است ات چار براس، مسترین ء نام چاکرات کہ آئی ء چارچم انت، آئی ء پس ءچہ اے امروز ء سپر کرت۔
 ماس ءدومی آروس کرت، آیانی پتو سکیں ثرند طبیعت ء ضدی یے استا۔ چاریں براس چہ گس ء جست ءدگہ نیمگ
 ء شت انت چیزے وہداں پد (آیانی ماس ءچہ دومی مرد ء) دگہ جنکے ودی بُوت۔ (مینگل، 1973)

کہ ء اے بہر (ورژن) ء حاصیں کرد دو چماں ءچہ زیات چم داروکیں ”چاکر چارچم“ ء کہ انت۔
 اے کتاب ء براسانی گہار جاتوگے نیت۔ بلکنہ گہار وہدیکہ رُ دیت ء مز ن بیت گڑا براسانی کمی ء ماریت رند
 ء آئی ماس، آئی ءرا براسانی بارواسر پدی ء معلومداری دنت، پدا گڑا گہار وتی براسانی شوہازگ ءدر کپیت، غیر
 فطری طاقانی ذریعہ ءتاں وتی براساں سر بیت بلئے او دا آگوں یک جاتوگرے (ڈائن) دوچار کپیت۔ پدا
 گوں جاتوگ ء مڑائی ہم کنت۔

وہدیکہ چہ ایشی ء پیسر ڈنیز نامی کہ ء تہا حاصیں کارست ء نام چاکر نہ انت۔ بلکنہ بامرد (ہیرو) بے نام
 انت ء ڈائن ء کارست گوہار نیگ انت، کہ یک رندے پدانوک ودی بوتگیں جن یا جاتوگ ءدروشم ء ہواری ء
 پد شعبہ بلوچی ء شنگ و تالان کر تگیں کہسی کتاب ”قصہ ہلا س نہ بیت“ ءچوش نبشتہ انت۔

یک کہولے ءتہ چار زہگ ودی بوتنت، کہ ایشانی تہایک جنکے ات۔ یک روچے مرد ءجن پہ یک کارے ءحাত্রا دگہ جاہے شتنت اماں وتی ءرا دکارداروتی ہے نوک ودی بوتنیں زہگ ءخیال داری ءباروارمانشت کت۔ مولد ءہے پنت ءشون ءوہداں پگردگہ نیمگے ءات۔ وتی ایندگہ کاراں چے چٹ ات ءزہگ ءبارواپگر کنگالگت۔ آگوں وتاء ءرندگالگت کہ مناہچیات نہ بیت کہ واجہ غبی بی وہدیکہ گس ءآہت انت، آیاں مناچے پنت ءنصیحت کت۔

ہے وہداں یکے ءدرائینیت، دوسیر شکر دوسیر آرت ءدوسیر روگن ءحلوہ جوڑ بکن ءزہگ ءرا بواریں۔ مولد حیران غہبکہ بوت، کہ اے چونیں توارے، کسانیں زہگ ءیک رندے پداہے گالوار دراینت نوں مولد ہبکہ بوت، آئی ءبراسان ءگوانک ءجست، کہ بیات کہ شے گوہارچے گشگانت۔ ودی بوتنیں کسانیں زہگ ءپداہے گپ دراینت انت۔

زہگاں وتی ماس ءپسان ءپداہے باورال ءسرپدکرت۔ آیانی گس ءآسپ ءایندگہ مال ءساہدار است انت۔ کہ ہیشانی تہاہمک شپ یکے، دوہیگواہ بوان انت۔ زہگانی تہایکے ءچارچم انت کہ آئی ءنام ”چاکر“ ات، آدرائینگ ءلگت مئے اے گوہار انسان ناں بلکنہ جن ءدیو ءبوت کنت۔ بلئے گس ءمردماں، ہچ وڑا اے گپ نہ من انت۔ (داد، 2012)

اے کسہ ءندر ءخیر و شیر ءنمائندگ ہمانت۔ البت کسہ ءلوز ءکارستانی جاورالانی تہاکے پرک ءدرک گندگ ءکیت۔ بلئے خیر ءکارست ہماقدرتی بچک کہ آئی ءچم چہ دوع زیات انت۔ ءشر ءکارست ڈائن کہ ہے کہول ءندر ءیک مردے ءجہت ءہوار بیت۔ اگاں کہ اے کسہ ءندر ءڈائن یا جاتوگ ءتہاپترگ یک فطری کارستے۔ بلئے آئی ءکردار نگاری ءحাত্রا آئی ءوتارار کہیں ءحাত্রا یک غیر فطری سنج ءلافتی یے پیش داشنگ۔ بزاں وہدے چہ پیسر شعور ءسرپدی، نطق وکلام ءسنج گشے فطری راہ ءراہند ءران ءباوست کنگ ءحাত্রا

کم چہ کم دوسال ءچہ زیات درکار بیت۔ وهدیکہ غیر فطری وڑ ءدروشم یک ءدوماہ ءندر ءگپ جنگ ءسج ءدرشانی ءکنت۔

ہے کہ مارا بلوچی گیدی کہسانی مستریں ءجوانتریں کتاب ”بادشاہ حد اوند ءت“ ہے نام ءدست کپیت۔ اے گپ دلگوش ءارزشت کرزیت کہ اے کتاب بلوچی ءگیدی کہسانی مستریں ءنوک تریں کتاب زانگ بیت۔

”یک مردے است ءت، آئی ءیک زالے ءت، ءآئی ءہیت زہگ اتنت، کہ ایشانی تہاشش بچک ءیک جنکے ءت۔ شریں بچ ءنام ”چاکر“ ات کہ آئی ءچارچم اتنت۔ گوہارچہ کلاں کسترات کہ اے وہداں گوانزگ ءآئیانی ماس ءہیل ءعادت ہمیش ات کہ آئی ءکہاں شیر ذشت انت ءرکیں ایں جاہے ءایر کرت ءت۔ یلئے جنکیں زہگ ءودی بو نگاچے ہے شیر کہ ایر کنگ بوگنت کہ سہب ءدراہیں زہگانی وراک انت۔ یلئے شپ ہے نوک ودی بو تگیں چہ گوانزگ ءایر اتک ءدراہیں شیر چٹ انت ءگوں بے ترک ءتواری ءپداشت وتی گوانزگ ءتہا وپت۔ اے نیمگ ءماس حیران ءہبکہ منت کہ اے شیر گار بوتنت، ایشان ءکئے نوش جان کت، دومی روچہ ءماس ءدراہیں زہگاں ءترس ءہیم دات یلئے دراہیں زہگاں ہے گشت کہ شیر مانہ وارنگ انت۔ چاکر ءوہدے دیست کہ ماس ہمک روچ شیراں دوشیت ءایر کنت، کہ ہے شیر پے درستانی حاترا انت، مئے تہا کیے ہے شیراں پلکیت۔ یلئے کس اے گپ ءمنگ ءحاترا تیار ہم نہ انت۔ آئی ءہے فیصلہ کُرت کہ آلم ءاے ذءء درگیجیت“۔ (رگام، 2015)

ہے درگت ءچاکر ءدراہیں شپ آگہی ءتہا گوازینت ءوتی ہے قول ءسوب مند بوت، کہ اے دز آئی ءکستریں گوہار انت، ہمک شپ کہ دراہیں مردم سرء پءاب ءدیننت، گڑا ہے گوہارچہ وتی گوانزگ ءایر کپیت ءدراہیں شیراں گلاٹیت۔

ہے ٹپ ء سوب ء جنکیں زہگ گوانزگ ء تہا گریت ء چاکر ء ہے پدر کرت کہ دراصل ء ہمیش
انت۔ بلئے کہول ء ایندگہ مردماں چاکر ء ہے گپ ء بچ وڑ ء منگ ء حاتر اتیار نہ اتنت ء زہگ ء رابے گناہ ء بے
قصور قرار دات۔ کہ ء تہا دیمتر ء ہے جنکیں زہگ یک جن یا ڈائن ء جوڑ بیت ء لوگ ء ایندگہ دراہیں
مردماں پلکیت۔ بلئے چاکر پیسر ء چہ گس ء در کپیت۔ ہے حاتر آچہ اے جنجال ء ر کیت۔ رند ء پدا ہے جن
بزاں ڈائن ء کوش بزاں و لکون کنگ ء حاتر ادست ء پاد جنت ء رند ء ہمیش ء کنگ ء سوب مند بیت۔

گڈی تران:

بلوچی گیدی کسہانی تہا "چاکر چارچم" ء کہہ باز نامدار انت۔ چشکہ بلوچ سرڈ گاریک حسابے ء انچو پراہ
ء شاہیگان انت کہ بلوچی گشوکانی آبادی ء حد ء حویل انت ء ہے حساب ء اے ہند ء دمگاں بازیں راج ء دودمان ء
زبانانی اثرات است انت۔ تیاب گوری ہند ء دمگانی دودمان ء سرا ایرانی ء فارسی دودمان ء دود ء ر بیدگ ء زبان
ء اثرات ء رخشانی گالوار ء سرا افغانستان ء دودمان ء دود ء ر بیدگ ء زبان ء وہدیکہ رودراتکی یارندی گالوار ء سرا
پنجاب ء پنجابی ء ہواری ء سندھی دودمان ء دود ء ر بیدگ ء زبان ء اثرات گندگ بنت ء کہ اے چہ ہندی دودمان
ء سک باز نیک ء اثر مند انت۔ چہ ایشی ابید پداہم اے گپ منگ ء ارزشت کرزیت کہ اے کہہ ماں بلوچی
گیدی لبزانک ء مہلونک ء اندر ء باز مشہور ء نامدار انت۔ اے کہہ ء اندر ء چاکر ء کارست کہ ہے کہول ء یک
نفرے ء وتی دوئیں چماں چہ گیشی ء سوب ء وت ہم قدرت ء کار سازی ء یک کارستے بلئے آوتی کسانى ء ورنائی ء
روچاں چہ اے غیر فطری چماں ابید کہہ ء تہا فطری نشان دیگ بیت۔ وہدیکہ ہے کسانیں جنک زہگ ء
بارو اکس ء ساچشت کار ء کمکیں کسان دلی (تعصب) ء درشانی کرتگ کہ ظاہر ء پدر ء زہگ ء تہا چشیں غیر
فطری دروشم گندگ نہ بوتگ ات۔ بلئے کہہ ء ہے بہر ء چہ پیسر ء غیر فطری مہلونکے پدر کنگ ء حاتر اجاگئے

آئی ءرادوسیر شیر، دوسیر شکر ءدوسیر حلوه وارینگ بیت، جاگئے اسپ ءدراہیں مال ءساہدراں وارت ءجاہے
 ءہر ششیں براسانی شیر ءبہراں شپ ءچہ وتی گوانزگ ءپادکیت ءوارت۔ آبیچارگ اے دراہیں غیر فطری
 کاراں ہماوہداں کنت کہ آہے وہداں ماں گوانزگ ءانت ءہے بامردچاکرگوں وتی چاریں چماں کہ ودی
 بیت ایشی ءراہچ جاگہ حیرانگی ءاکئی ءدروشم ءپیش دارگ نہ بیت۔ آئی ءگیشیں دوئیں چمان ءہماوہد ءغیر
 فطری زانگ بیت کہ ایک فطری دروشم ءزہگے ءراجن یاڈائن پدر کنت۔ البت چاکر ءہماجن ءابید کھول ء
 ایندگہ دراہیں دمانی کارست فطری پیش دارگ بوتگ انت کہ آچاکر ءشون داری ءابید ہم چہ جنکیں زہگ
 ءدور بوتگ نہ لوٹ بلکنہ چہ آئی ءوتی مہر ءدوستی ءدرشانی پدر کرت۔ حالانکہ ڈنیٹرنامی، بہر ءہماجن یا جاتوگ
 کہ زہگ ءدروشم ءپدر بیت، ہے زال ءچہ نہ بیت۔ مروچی چاکر دے سراہم اے کہ ء اثر تاڈیہی ءکوچگی
 ہند ءدماں دیست بوت کن انت کہ غیر فطری رنگ ءدروشم ءزہگانی بارواغیر فطری مہلونک کشگ ءگمان
 ہم کنگ بیت۔ پداہم گنجہ کہ مروچیگیں دور ءنوبت ءزہگانی ہنچو غیر فطری بہ بنت۔ آبلد ءدیہ جوڑ نہ بنت
 ءوتی کھول ءردماں نہ پلکنت۔ یا کہ بوت کنت ہے کہ ءعلامتی کارستانی وسیلہ ءاے کلوه دیگ بوتگ کہ چہ
 کسانى ءضدی، کینگ دار ءغیر فطری دروشم ءرنگ ءزہگ عاقبت ءوتی کھول ءتباہی ءبربادی ءساز وسمان جوڑ
 بوت کن انت۔

شوندات:

- بلوچ، ڈ۔ز۔ (2007)، بلوچی ادب میں تنقید نگاری۔ کوئٹہ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ
- مری، م۔خ۔ (1971)۔ گیدی قصہ ششم۔ کوئٹہ۔ بلوچی اکیڈمی
- مینگل، ع۔خ۔ (1973)۔ چاکر چارچم۔ گیدی قصہ ہفتم۔ کوئٹہ۔ بلوچی اکیڈمی
- داد، ا۔ا۔ (2012)۔ چاکر چارچم، قصہ ہلاس نہ بیت، کوئٹہ۔ جامعہ بلوچستان
- رگام، ش۔ (2015)۔ بادشاہ حد اوندوت ات، (چاکر چارچم)۔ کوئٹہ۔ بلوچی اکیڈمی